

УДК 811.161.2:373.5.091.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-39>**Тетяна РЕЗНИК,***orcid.org/0000-0002-0419-5533**аспірантка кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка,
учителька української мови та літератури
Середньої загальноосвітньої школи № 162
(Київ, Україна) reznik.tetyana@gmail.com*

ТВОРЧА РОБОТА НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10 КЛАСУ ЛІЦЕЮ

У статті описано особливості організації творчої роботи на уроках словесності в 10 класі ліцею у контексті розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності учнів з огляду на об'єктивну необхідність осучаснення системи освіти й упровадження освітніх реформ. З'ясовано, що в умовах нової організації функціонування суспільства, нового ставлення до життя загалом і професійної діяльності зокрема усі ланки освітньої системи не можуть залишитися осторонь трансформації і повинні відгукнутися на виклики часу. Основним завданням навчання є не лише накопичення певного набору знань, умінь і навичок, а й багатоаспектна підготовка учнів до самостійної навчальної діяльності, розвиток їхньої активності й творчості, становлення особистості й розвиток професійних якостей. Визначено, що творче вивчення основ і закономірностей української мови сприяє активізації творчого потенціалу учнів, підвищує інтерес до навчання, розвиває спостережливість, критичне мислення й уважність до слова, дає змогу учням бути самостійними, цілеспрямованими й успішно досягати поставленої мети. Освітньою практикою доведено, що використання цифрових технологій на уроках української мови у цьому контексті є обов'язковою умовою відповідності навчальним запитам і життєвим потребам учнів; вони забезпечують осмисленість та мотивованість ліцеїстів, визначають їхні професійні пріоритети й підвищують рівень і якість здобутих знань, допомагають ефективно оцінити рівень сформованих компетентностей. Встановлено, що впровадження онлайн-технологій, індивідуальної чи групової проєктної роботи на основі онлайн-платформ, соціальних мереж, засобів масової інформації та інших інструментів сприяє розвитку в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності й творчих здібностей.

Ключові слова: *творча робота, інформаційно-комунікаційна компетентність, проєктна діяльність, учні ліцею.*

Tetiana REZNIK,*orcid.org/0000-0002-0419-5533**Postgraduate student at the Department of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv University
Teacher at the Ukrainian Language and Literature
Institution of the General Secondary Education No162
(Kyiv, Ukraine) reznik.tetyana@gmail.com*

CREATIVE ACTIVITIES IN LITERATURE CLASSES AS AN EFFECTIVE TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE IN STUDENTS OF THE 10TH GRADE OF THE LYCEUM

The article describes the specifics of organizing creative activities in Literature lessons in the 10th grade of the Lyceum with regard to the development of information and communication competence in students in view of the objective need to modernize the education system and implement educational reforms. It is established that within the new framework of the functioning of society, a new attitude to life in general and professional activities in particular; no structural element of the educational system can remain untouched by transformations, since it should respond to the challenges of the time. The main task of education is not only to accumulate knowledge and skills, but to provide the multidimensional training for students to master independent learning activities, to advance their engagement and creativity, to form their personalities and develop professional qualities. It is determined that the creative study of the foundations and patterns of the Ukrainian language contributes to the activation of students' creative potential, increases interest in learning, develops observation, critical thinking and attention to the word, allows students to be independent, purposeful and successfully achieve their goals. Educational experience demonstrates that the use of digital technologies in the Ukrainian language lessons in the aforementioned context is a prerequisite for the compliance with students' educational needs and life necessities. The ICT

enhances meaningfulness and motivation in lyceum students, determines their professional priorities, raises the level and quality of knowledge acquired, and helps to effectively assess the maturity of the formed competencies. It is established that the introduction of online technologies, individual and group project work with integration of online platforms, social networks, mass media and other tools contributes to the advancement of students' information and communication competence and creative abilities.

Key words: *creative work, information and communication competence, project activity, lyceum students.*

Постановка проблеми. Інтенсивні зміни практично в усіх сферах діяльності людини, які стали невіддільною частиною сучасного суспільства, зумовлюють прискорене вдосконалення системи національної освіти. Власне, саме це й відбувається в українській освіті упродовж останнього десятиріччя, що зреалізовано через різні державні реформи, впровадження нових освітніх стандартів з урахуванням сучасних соціальних викликів, зміни загального сприйняття ролі навчання в становленні особистості. Відбуваються фундаментальні перетворення, спрямовані на зміну векторів шкільної освіти, методів і прийомів навчання, що зумовлено інформатизацією суспільства, глобалізацією, розмиттям кордонів у міжкультурній комунікації тощо. Конкурентна професійна діяльність особистості нині неможлива без використання інформаційних технологій в сучасних реаліях функціонування освітніх закладів усіх рівнів.

Вимушений перехід українських шкіл на дистанційну, а згодом і змішану форми навчання продемонстрував важливість умінь усіх учасників освітнього процесу швидко орієнтуватися в сучасних технологіях і здобувати знання в стресових умовах, підлаштовуватися під обставини мінливого світу й бути креативними в організації навчання. Задіяність інформаційно-комунікаційних технологій майже у всі сфери життя людини, зокрема й навчання, засвідчують необхідність побудови такої системи освіти, яка сприяла б формуванню в учнів умінь безпечно й дієво послуговуватися інтернет-ресурсами для власного розвитку. Використання різноманітних онлайн-платформ, створення інтерактивних вправ і завдань, онлайн-комунікація з учнями, добір найзручніших цифрових інструментів, внесення змін до освітнього складника загалом з урахуванням потреб кожного окремого класу чи групи – це вже не новаторські педагогічні підходи, а повсякденна практика української школи.

Разом із тим є очевидним, що реалії сьогодення з необмеженим доступом до величезного масиву інформації у будь-який момент і майже з будь-якого куточка планети вимагають від особистості творчого підходу до власної діяльності, аби виділитися з-поміж інших. Щоб заявити про себе світу, необхідно запропонувати щось нове, креативне, не схоже на попередників або

удосконалене, неординарне й цікаве. Для цього варто розвивати власні творчі здібності, здатність шукати й застосовувати нестандартні підходи до розв'язання завдань, орієнтувати на самовизначення й самовдосконалення. Як наслідок, ефективна інтеграція в сучасне суспільство можлива лише за умови формування в особистості розуміння важливості творчої діяльності. Це завдання частково покладене й на шкільну освіту, адже навчання – це не лише запам'ятовування правил чи виконання вправ, це процес, який має приносити учням задоволення, розкривати їхні сильні сторони, демонструвати безперервний розвиток, допомагати їм відчувати себе важливими, особливими, унікальними. Оскільки творчі здібності потрібно постійно вдосконалювати, школа й учителі, зокрема й учителі-словесники, покликані забезпечувати учням можливість виявити свої таланти й поділитися здобутками на уроках, під час виконання домашніх чи проектних завдань тощо. Виховання компетентної особистості – найголовніша кінцева мета освітнього процесу в школі. Суспільство потребує компетентних випускників, зі сформованими комунікативними навичками, які вміють злагоджено працювати в команді, бути відповідальними й готовими до постійного самовдосконалення.

З огляду на це проблема формування інформаційно-комунікаційної компетентності старшокласників із використанням елементів творчої роботи на уроках української мови є надзвичайно актуальною, оскільки своєчасне розв'язання її сприятиме підвищенню ефективності роботи учителів у їхній професійній діяльності та якісному засвоєнню мовних знань учнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема творчості, творчої особистості й закономірностей її розвитку протягом тривалого часу цікавила й продовжує цікавити філософів, психологів, лінгводидактів. Різновекторні аспекти формування творчих здібностей в учнів різного віку досліджували С. Дмитрієва, В. Гаврилюк, В. Антонішина, Л. Шелестова, М. Ляшко, Л. Райська та ін. Особливості організації уроків української мови в різних освітніх закладах висвітлювали З. Бакум, Н. Голуб, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, О. Горошкіна, О. Кулик та ін. Онлайн-навчання та використання цифрових технологій

на уроках, формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів цікавило О. Глазову, Н. Дику, Т. Яценко, І. Лукіяничук, О. Гулай та ін. Однак наразі проблему формування інформаційно-комунікаційної компетентності старшокласників на основі творчої роботи комплексно не досліджено.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей організації творчої роботи на уроках української мови в 10 класі ліцею як дієвого інструмента формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Опанування норм української мови може й повинно бути творчим і цікавим процесом; для цього педагогу потрібно бути й самому налаштованим на творчу роботу, систематично готуючи учнівський колектив до такого виду діяльності. Це надзвичайно важливо, адже глобальні трансформації сучасного суспільства вимагають уміння продукувати нові ідеї, сміливо, виважено й грамотно висловлюватися, впевнено обґрунтовувати свою позицію й критично мислити (Л. Шелестова, 2019: 37). Це можливо за умови забезпечення в класі духу творчості, який допомагає зберегти й закріпити інтерес до навчання та бажання працювати далі. Людині із добре розвиненими творчими здібностями легко змінювати види діяльності, знаходити в кожній роботі незвичайне, їй не таке страшне професійне вигорання, оскільки вона може досягати високої продуктивності, застосовуючи нестандартний підхід до виконання завдань.

У науковій літературі запропоновано багато тлумачень поняття «творча діяльність». Наприклад, у Словнику-довіднику з української лінгводидактики (за редакцією М. Пентиліюк) автори зазначають, що «творча діяльність з української мови передбачає створення учнями оригінального мовленнєвого продукту, у якому наявний елемент індивідуально-авторського використання знань, умінь і навичок з мови й мовлення» (Словник-довідник з української лінгводидактики, 2015: 272). У своєму дослідженні ми пропонуємо таке формулювання: «*творча робота учня*» – це один із елементів навчальної діяльності, прикметною ознакою якого є створення якісно нового продукту, де розкриваються індивідуальні особливості особистості. Уроки української мови в цьому контексті є винятково дієвим інструментом, оскільки вони дають змогу учням брати участь у підготовці проектів різного спрямування: мовного, мовленнєвого, теоретичного, практичного тощо. Це має позитивний вплив на розвиток в учнів самостійності поглядів, критичного ставлення до

почутого та відкритості до нового, незаангажованості стереотипами й шаблонами, нав'язаними суспільством. Використання інформаційно-комунікаційних технологій значною мірою розширює творчий потенціал учнів з огляду на те, що старшокласники вправно поєднують реальність і віртуальність, добре володіють різноманітними пристроями і онлайн-платформами.

Ефективний розвиток творчих здібностей старшокласників безпосередньо залежить від дотримання педагогічними працівниками декількох рекомендацій:

- забезпечувати й підтримувати в колективі сприятливі умови свободи творчості, взаємодопоміжності й толерантності. Практика доводить, що в класі, в якому панує доброзичлива й дружня атмосфера, у тому числі й у спілкуванні з учителем, учні не бояться висловлюватися, демонструвати власні творчі проекти, бути смішними, відвертими, щирими у своїй роботі. Натомість напруженість, прискіпливість і байдужість чи то учнів, чи то вчителя призведе до того, що навіть цікаві й амбітні творчі роботи не матимуть успіху й користі для розвитку учнів;

- пропонувати учням творчі роботи доречно після проведення діагностувальних робіт, з'ясування рівня готовності старшокласників до творчості, індивідуальної чи групової роботи, врахування соціокультурних, державних, політичних та інших чинників, тому що творчість на уроках має бути не самоціллю, а повинна відповідати потребам учнів, їхнім можливостям на кожному конкретному етапі становлення, мати користь для розвитку компетентностей і приносити задоволення для збереження мотивації до подальшої роботи;

- будувати творчу роботу на уроках чи поза ними потрібно з урахуванням психологічних особливостей ліцеїстів, їхньої мотивації до навчання й планів на власне життя. У старших класах ліцею учні більшою мірою вже визначилися з майбутньою професією або в процесі визначення, вони досить прагматично підходять до виконання будь-яких завдань і завжди ставлять запитання: «Навіщо це мені і як допоможе в майбутньому?» Тобто спрямованість старшокласників на професійну діяльність визначає їхню активність і зацікавленість у розвитку відповідних умінь і навичок, пов'язаних із професією (І. Ткачук, 2010: 293). Тож творча робота буде ефективною лише за умови розуміння учнями її користі, професійної, соціальної, особистісної значущості.

Творче навчання обов'язково передбачає реалізацію особистісно орієнтованого підходу із

поєднанням творчого начала, фундаментальності знань – із практичними навичками, професіоналізму – із використанням новітніх технологій. Організація творчої роботи на уроках української мови у цьому контексті має низку переваг: оптимізація навчання, створення атмосфери співпраці всіх учасників освітнього процесу, забезпечення довготривалої мотивації до навчання, розвиток аналітичного, дослідницького мислення. З-поміж основних принципів реалізації творчої роботи можна виокремити креативність, засвоєння знань у системі, використання нетрадиційних, інноваційних прийомів, цифрових технологій, переважання практичного над теоретичним.

Попри те, що мовознавство – це точна наука, вивчення мовних явищ, опрацювання теоретичного матеріалу, поглиблення знань із української мови, відпрацювання різноманітних комунікативних ситуацій може й повинно бути цікавим творчим процесом. Безперечно, є теми, які вимагають від учнів максимальної концентрації, зосередженості й уважності в роботі, тому що навчання – це не розвага, а серйозна й відповідальна праця, але на будь-якому уроці є місце для творчості, виконання проблемного завдання, висловлення думки, проведення лінгвістичної гри тощо.

Не варто думати, що ігрові елементи чи небажані креативні вправи цікаві лише учням молодшого шкільного віку. Старшокласники так само з ентузіазмом долучаються не лише до виконання, а й до створення подібного типу завдань. Принагідно зазначимо, що дуже важливим є момент наступності. У ліцеї запізно розпочинати опанування основ творчої роботи, ці навички потрібно вже вдосконалювати, а завдання ускладнювати, тому чим раніше діти почнуть долучатися до виконання нестандартних вправ, тим вищих результатів буде досягнуто у старших класах. Системність не тільки забезпечить підвищення рівня знань, а й сприятиме розвитку особистості, оскільки саме творчість є найвищим виявом здібностей (Н. Ляшко, Л. Райська, 2013: 141). Відтак важливим надбанням творчих уроків української мови є розвиток умінь розв'язувати лінгвістичні суперечності, проблемні завдання, що стає можливим завдяки успішному подоланню труднощів під контролем учителя й формуванні в учнів постійної потреби в оволодінні знаннями та їхньому поглибленні. Уроки словесності націлені на гармонійний особистісний розвиток учнів, оскільки, з одного боку, забезпечують опанування основних стилістичних ресурсів лексики й фразеології, норм літературної мови, мовленнєвого етикету, з іншого – розвивають навички співпраці, роботи в

команді, уміння чути, слухати й розуміти інших, планувати роботу й виконувати її відповідно до визначених обов'язків; на цих уроках формуються навички інтелектуальної діяльності, публічних виступів, відпрацьовуються риторичні прийоми, тобто формується вміння вести дискусію.

Організуючи творчі уроки з української мови в старших класах ліцею, потрібно пам'ятати, що виучуваний матеріал неодмінно має бути пов'язаний із повсякденним життям й інтересами учнів, виявляти не лише творчі здібності, а й розвивати ціннісно-мотиваційну сферу особистості старшокласника. Саме тому освітньою практикою апробовано й доведено, що найцікавішою для учнів є творча робота, пов'язана з цифровими технологіями. Загалом тенденції до інтеграції з інформатикою є надбанням сучасності й активно входять в освітній процес. Наприклад, у 2022–2023 навчальному році в п'ятдесяти школах України було зреалізовано амбітний проєкт «Оновлена інформатика – ІТ-студії», який продемонстрував високі результати, тому вже з нового навчального року всі школи стартують із використанням оновлених ресурсів з інформатики, що міститимуть цифрову грамотність, медіаторчість, обчислювальне мислення й програмування тощо. Залучення учнів на уроках української мови до творчої роботи з використання інформаційно-комунікаційних технологій, з одного боку, сприятиме формуванню мовної компетентності, з іншого – інформаційно-комунікаційної компетентності, а також забезпечуватиме міжпредметний зв'язок і динамічність, варіативність на уроках.

Пропонуємо декілька варіантів творчих завдань, які доцільно запропонувати учням для виконання на уроках української мови:

– аналіз мовлення публічних осіб. Живе спонтанне мовлення – найкращий практикум для відпрацювання лексичних, орфоепічних, фразеологічних та інших мовних норм, тому вивчення мовлення ведучих новин, яке мало б бути зразковим, політиків, які репрезентують нашу державу на міжнародній арені, співаків, акторів та інших знаменитостей, які є носіями української культури, може бути показовим у плані зіставлення очікуваного ідеального «книжного» мовлення з реальним. Таку роботу доречно пропонувати як для самостійного виконання, даючи змогу учням визначитися з кандидатурами відповідно до власних уподобань, так і підготувати матеріал для аналізу власноруч. Маючи навички роботи з відповідними комп'ютерними програмами, учні можуть представляти результати у формі відеонарізок з ключовими проблемними моментами мов-

лення, підставляти туди цікавий музичний супровід чи додавати жартівливі зображення (меми), або запропонувати для аудиторії відеопрезентацію з озвученням мовних порушень чи навпаки цікавинок аналізованої персони. Така робота є комплексною й потребує значної підготовки як теоретичної, так і практичної: учні повинні уважно дослідити мовлення особи, виявити його особливості, з'ясувати, в яких умовах відбувалася комунікація і чи мали вони вплив на мовця, запропонувати цікаву форму представлення результатів й успішно провести презентацію;

– написання власних лінгвістичних казок або продовження/зміна фіналу готових текстів різних стилів і жанрів. Такі завдання сприяють активізації мислення, розвитку фантазії, дають змогу виявити учням ініціативу й проявити лінгвістичну креативність. Цю роботу можна проводити як індивідуально, так і в групі, попередньо озвучивши й обговоривши всі правила й умови: наприклад, використовувати речення різних типів, фразеологізми певного тематичного спрямування, слова на відповідне орфографічне правило тощо. У групі необхідно чітко розподілити обов'язки між виконавцями, аби залучити всіх учнів: хтось відповідатиме за графічне оформлення тексту, створення ілюстрацій, інший запропонує музичний супровід чи озвучить текст, хтось займатиметься публікацією творчої роботи в соціальних мережах і відстежуватиме відгуки користувачів, але кожен, навіть не надто активні зазвичай учні, так чи інакше зможе долучитися до виконання творчої роботи, відчути свою значущість і усвідомити важливість свого внеску для командної діяльності;

– розроблення учнями словникових чи графічних диктантів, онлайн-тестів, вебквестів, вікторин, онлайн-ігор, лінгвістичних задач, опитувальників, презентацій для учнів молодших класів або своїх однокласників. Стаючи активними учасниками освітнього процесу, долучаючись до створення мовного дидактичного матеріалу, занурюючись у творчо-педагогічну діяльність, учні відчувають себе фахівцями, наставниками, усвідомлюють власну важливість і користь від виконуваної роботи. Можливість обміну ролями, відчуття довіри вчителя до учнів у виборі форми й наповнення творчої роботи є потужним інструментом мотивації до подальшого навчання у ліцеї й поза його межами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що підготовка й виконання якісної творчої роботи вимагають від учнів значних затрат інтелектуального й емоційного ресурсів, тому потрібно створити такі умови, аби старшокласники були зосереджені на ній, мали достатню кількість часу для реалізації задуманого (з урахуванням їхньої загальношкільної завантаженості), а також могли в будь-який момент звернутися за допомогою до вчителя й отримати зворотний зв'язок. Ситуація успіху для учнівської молоді після виконання творчого завдання можлива лише за умови підтримки учнів на всіх етапах їхньої роботи.

Висновки. Отже, використання на уроках словесності у старших класах ліцею елементів творчої роботи сприяє підвищенню продуктивності засвоєння теоретичних знань та практичних умінь і навичок учнів, їхньої мобільності й гнучкості, готовності до різнопланової діяльності й уміння адаптуватися до запропонованих умов. Маючи значний вплив на особистість, творча діяльність збагачує емоційну сферу старшокласників, розкриває інтелектуальний потенціал та сприяє формуванню мовної й ключових компетентностей, професійних умінь і навичок, розвитку природних талантів. Грамотна організація творчої роботи забезпечує усвідомлення учнями основної мети навчання – саморозвитку і рефлексії, уміння самостійно вчитися впродовж життя, бути відкритим до нового, експериментування й пошуків нових шляхів до розв'язання завдань.

Уміле використання цифрових технологій сприяє розвитку в учнів навичок безпечного й ефективного користування різними ресурсами для продовження здобування освіти чи професії, відтак – вдосконалення рівня цифрової грамотності й інформаційно-комунікаційної компетентності, адже сучасні технології неабияк розширюють діапазон освітніх можливостей учнів. Використання різних методів і форм творчої діяльності на мультимедійній основі забезпечує становлення характерів учнів, розвиває їхні творчі здібності, підвищує якість навчання й допомагає творчо сприймати навколишню дійсність.

Вивчення основ і закономірностей української мови з використанням елементів творчості й креативності значною мірою сприяє соціалізації учнів, формуванню національного самоусвідомлення, загальної культури, розвитку комунікативних навичок і загальної мовної компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ляшко Н.О., Райська Л.Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови (4 клас). Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 110. С. 141–143.

2. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. Кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.

3. Ткачук І.І. Спрямованість учнів старшої школи на майбутній професійний успіх: компоненти, критерії та показники. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. Вип. 14. Книга 2. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 293–300.

4. Шелестова Л. В. Можливості сучасної профільної освіти у розвитку творчих здібностей старшокласників. Університет і школа: перспективи співпраці : зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 11–12 квіт. 2019 р. Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування, 2019. С. 37–38.

REFERENCES

1. Liashko, N.O. & Raiska, L.H. (2013). Rozvytok tvorchykh zdbnosteï molodshykh shkoliariv na urokakh ukraïnskoi movy (4 klas) [Development of creative abilities of younger students in the lessons of the Ukrainian language (grade 4)]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky, 110, 141–143. [in Ukrainian].

2. Slovnyk-dovidnyk z ukraïnskoi lnhvodydaktyky. Navch. posib. [Dictionary-and-reference book on Ukrainian linguodidactics. Textbook]. (Pentyluk, M.I. (ed.)). (2015). Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].

3. Tkachuk, I.I. (2010). Spriamovanist uchniv starshoi shkoly na maïbutnii profesiyni uspikh: komponenty, kryterii ta pokaznyky [The focus of high school students on future professional success: components, criteria and indicators.]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Zbirnyk naukovykh prats, 14(2), 293–300. [in Ukrainian].

4. Shelestova L. V. (2019). Mozhlyvosti suchasnoi profilnoi osvity u rozvytku tvorchykh zdbnosteï starshoklasnykiv [Prospects of modern specialized education in the development of creative abilities of high school students]. in Universytet i shkola: perspektyvy spivpratsi : zb. tez Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii, Rivne, 11–12 kvit. 2019 (pp. 37–38). Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. [in Ukrainian].